

PREČO VZNIKLA ANALYTICKÁ FILOZOFIA?

MARIÁN ZOUHAR, Katedra logiky a metodológie vied FiF UK, Bratislava

ZOUHAR, M.: The Reasons of The Rise of Analytical Philosophy
FILOZOFIA 58, 2003, No 4, p. 259

The paper aims at the identification of the most important events that are vital for the development of the analytical philosophy. The role of modern logic is well-known in this connection, but it is argued that there is another occurrence relevant in this respect, i. e. the rise of modern physics. Unlike the philosophical physics, its predecessor, the modern physics utilizes mathematical apparatus, and thus both of them can achieve better results and be a measure of scientific rationality. The role of modern logic for philosophy is taken as analogous to the role of mathematics for physics.

1. Úvod. Asi márne by sme hľadali heterogénnejšiu intelektuálnu činnosť, ako je filozofia. A sotva by sa nám podarilo nájsť oblasť, ktorá tak výrazne podlieha módam, ba dokonca ktorej dejiny sa dajú prezentovať ako dejiny módy ideí. Význam filozofa môžeme (pomerne hrubo) odmeriavať podľa toho, či vytvoril alebo sa podieľal na vytváraní nejakého módného trendu myslenia, či "len" aktívne prispieval k precizovaniu nejakého myšlienkového smeru, alebo sa uspokojil iba s glorifikáciou existujúcej filozofie. Analytická filozofia je trend, ktorý v súčasnosti patrí k tým najmódnejším. Neviem si pomôcť, ale vznik analytickej filozofie si zaslúži porovnanie s takou udalosťou vo filozofii, akou je Descartov epistemologický obrat. V tejto stati sa chcem pokúsiť o načrtnutie aspoň niektorých faktorov, ktoré sa podieľali na etablovaní analytickej filozofie.

Uvažovať o pôvode nejakej idey alebo smeru vo filozofii môžeme, domnievam sa, len voľne, bez akéhokoľvek nároku na rigidnosť a bez nádeje, že sa nám podarí nájsť všetky určujúce determinanty, podmieňujúce vznik daného trendu. Nemohlo to byť napokon všetko inak, než ako sa pokúsím prezentovať? Mohlo. Možno pre vznik analytickej filozofie sú relevantné celkom iné faktory, možno vznikla len náhodne, možno tých faktorov bolo toľko, že nemá zmysel pokúšať sa identifikovať ich. Domnievam sa však, že pri otázkach tohto druhu nám musí stačiť predstava len o možnej histórii, ktorá síce môže byť zhodou okolností aj tou skutočnou (alebo aspoň časťou tej skutočnej), ale toto poznanie nám zostane navždy skryté. Pokúsím sa načrtnúť svoju, možno mylnú, predstavu, lebo sa domnievam, že aj akokoľvek chybný výklad pôvodu nejakej myšlienky môže predsa len aspoň trochu poodhaliť niektoré súvislosti.

Najprv by som však chcel uviesť jedno upozornenie a zároveň ospravedlnenie. Čitateľ bude mať zrejme dojem, že otázok týkajúcich sa vzniku analytickej filozofie sa v značnej časti state len nesmelo dotýkam a že príliš veľa sa zaoberám "predanalytickou" érou vo filozofii. Tento dojem je správny, ale na svoju obhajobu chcem uviesť, že analytická filozofia vďačí za svoj vznik práve tým udalostiam, ktoré budem spomínať. Pre celkové zameranie state sú dôležité práve tieto udalosti, nie analytická filozofia sama.

2. Význam modernej fyziky a logiky. Nazdávam sa, že podstatnú úlohu pri konštituovaní analytickej filozofie zohrali nasledujúce tri faktory, z ktorých najdôležitejší podľa mňa predstavuje moderná fyzika. V stati sa pokúsím ďalej dopracovať niektoré ich konzekvencie.

Po prvé, vznik modernej fyziky vyvolal sériu závažných dôsledkov predovšetkým v tom, že filozofi stratili dôležitú sféru, na ktorú sústredovali podstatnú časť svojho výskumu, keďže "filozofickú" fyziku nahradila nová disciplína. Vzniklo tak nezanebateľné vákuum, ktoré bolo treba niečím zaplniť - šťastnou náhodou sa v tom období začala ukazovať pre filozofiu ako nesmierne dôležitá teória poznania, ktorá sa dostala do samého centra pozornosti. Filozofia sa začala živo zaujímať o zdôvodňovanie možnosti toho-ktorého druhu poznania (vrátane vedeckého poznania); namiesto kumulácie vlastných "filozofických" poznatkov začala vystupovať v úlohe akejsi "metadisciplíny" - postupne vznikajú napríklad filozofia fyziky, filozofia matematiky, filozofia biológie atď.

Po druhé, vďaka skutočnosti, že matematika (ako apriórna a presná disciplína) začala hrať dôležitú úlohu vo fyzike a začala usmerňovať jej podobu (aspoň po formálnej stránke), vedecká racionalita nadobúda celkom nový rozmer. Vedeckým v pravom zmysle slova sa pomaly začalo stávať to, čo je vypočítateľné, a za vedecké v pravom zmysle slova sa začali pokladať tie disciplíny, u ktorých existuje aspoň nádej, že v budúcnosti sa budú dať formulovať v podobe nejakého axiomatického systému. Kritériá vedeckosti sa zmenili, čo muselo výrazne zasiahnuť aj filozofiu, ktorá dovtedy predpisovala, akú formu má mať vedeckosť. Termíny "veda" a "vedecký" významným spôsobom zmenili svoje denotáty. (To napokon vyústilo do predstavy, že aj filozofia by mala dosiahnuť podobnú mieru vedeckosti.) Je zaujímavé, že matematika mala v systéme poznania vždy svoje špecifické postavenie, ale až vznik modernej fyziky ukázal jej skutočnú silu a relevantnosť pre poznanie vo všeobecnosti. Dovtedy sa totiž matematika nachádzala mimo poznania prírody, jej exaktnosť bola síce atraktívna a hodná úcty, ale málokomu napadlo, že aj empirické skúmanie by mohlo dosiahnuť podobnú rigidnosť. A zrazu fyzika ukázala, že je to možné. To muselo intelektuálnu verejnosť azda najviac šokovať, ale aj inšpirovať.

Po tretie - tento faktor takisto zaradujem pod nadpis "šťastná náhoda" -, vznik modernej logiky v 19. storočí sa ukázal ako nesmierne podnetný pre filozofiu. Analytická filozofia je tak úzko previazaná s modernou logikou (ako je aristotelovská metafyzika úzko previazaná so sylogistikou) zrejme preto, že vzniklo presvedčenie, že - zjednodušene povedané - logika môže byť pre filozofiu tým, čím bola matematika pre fyziku. Využívanie logiky môže znamenať (a aj znamenalo) zmenu štýlu filozofickej práce, celú paletu nových metodologických prístupov. Stará sylogistika sa ukázala nielen ako zlý pán, ale aj ako zlý sluha (stačí spomenúť Leibnizov prípad), lebo nesie so sebou silné metafyzické predsudky. Moderná logika je však metafyzicky neutrálna (v tom je najväčšie čaro predikátovej logiky, opierajúcej sa o kvantifikátory a premenné), a preto umožňuje aj filozofii zbaviť sa podstatnej časti metafyzického nánosu (tento optimizmus širili najmä predstavitelia prvej fázy analytickej filozofie).

Ako vidno, rozhodujúcu úlohu pri vzniku analytickej filozofie pripisujem vzniku modernej fyziky a logiky. Pokiaľ ide o logiku, v tomto bode panuje medzi filozofmi vzácna zhoda; keby nevznikla logika oslobodená od obmedzení sylogistiky a využívajúca symbolický aparát, sotva by sme mohli očakávať vznik analytickej

filozofie. So zaradením modernej fyziky medzi rozhodujúce udalosti podieľajúce sa na konštituovaní analytickej filozofie sa však nepochybné stretne mnoho zriedkavejšie (ak vôbec). Je síce pravda, že vplyv logiky je mnoho zreteľnejší a - možno dokonca povedať - hmatateľnejší, ale fyzika tu podľa mňa vystupuje ako akási "šedá eminencia" v pozadí, ktorá dokáže efektívne hýbať nitkami bez viditeľnej osobnej zaangažovanosti. To, čo teraz poviem, možno vyznie trochu prehnane, ale domnievam sa, že nebyť vzniku modernej fyziky, analytická filozofia by sa nebola etablovala, ba dokonca ani v prípade, že moderná logika by naozaj vznikla. Priamy argument v prospech tohto tvrdenia nedokážem poskytnúť, ale existujú niektoré nepriame argumenty, ktorých spoločným menovateľom je premisa, že keby fyzika nenadobudla takú podobu, akú získala vďaka Galileimu a Newtonovi, nič vážne by filozofiu nenútilo hľadať nové spôsoby riešenia vlastných problémov, a teda nič by ju nenútilo ponúknuť na trh myslenia analytický spôsob filozofovania. Inými slovami, konkurencia by nebola taká silná, aby bola analytická filozofia potrebná.

3. Filozofia - "matka vied". Tento argument sa pokúsím rozviesť v eseji. Najprv si však nemôžem odpustiť niekoľko poznámok na adresu určitých zakorenených predstáv o postavení a úlohe filozofie. Filozofii sa - nepochybné do istej miery oprávnené a spravodlivo - pripisuje úloha naozaj "materská". Stalo sa rozšíreným presvedčením, že takmer všetky vedné disciplíny vznikli z filozofie vďaka tomu, že filozofická analýza danej problematiky dosiahla určitý stupeň sofistikovanosti, na ktorom už bolo možné uchopiť problém mnoho efektnejšie. To nechcem nijako spochybniť, ale zároveň musím varovať, aby sme nepreháňali. Konkrétne, v prípade modernej fyziky si neviem predstaviť, ako by táto téza mohla platiť do najmenších detailov. To, čo nazývam "filozofická fyzika" a čo je dielom prevažne starých gréckych filozofov, predovšetkým Aristotela, má tak málo spoločného s modernou fyzikou, že je veľmi smelé konštatovať, že moderná newtonovská fyzika vznikla transformáciou (akokoľvek ďalekosiahlou) aristotelovskej fyziky. Moderná fyzika si podľa mňa dobyla také významné postavenie v klasickom boji o prežitie.

Každá disciplína má vymedzený určitý *predmet*, triedu druhov javov a udalostí, ktoré má ambíciu vysvetliť a zdôvodniť. Používa na to určité *metódy*. V prípade filozofickej a modernej fyziky by sme mohli nájsť podobnosť v predmete: viaceré druhy javov a udalostí sa pokúšajú vysvetliť oba druhy fyziky. Ich metódy sú však diametrálne odlišné, dokonca také odlišné, že predstavu, podľa ktorej metódy modernej fyziky sa vyvinuli z nejakých filozofických metód, by sme museli pokladať za zavádzanie. Kým filozofická fyzika hojne využíva kvalitatívne metódy skúmania, ktoré môžeme bez váhania označiť za teoreticko-špekulatívne, moderná fyzika prešla ku kvantitatívnym metódam, ktorých spoločným znakom je na jednej strane mnoho významnejšie využívanie empirických prostriedkov (pozorovanie, experiment, meranie atď.) a na druhej strane aplikácia exaktných teoretických postupov na získané údaje.

Nazdávam sa, že v rámci filozofie by sa nemohla vyvinúť taká výrazná preferencia kvantitatívnych metód, akú môžeme pozorovať v modernej fyzike. Namiesto viac-menej kontinuálnej transformácie filozofickej fyziky na modernú fyziku preferujem inú predstavu: v určitom okamihu (ktorý mohol byť taký dlhý, že by sa sotva dal nazvať okamihom) sa popri filozofickej fyzike objavila exaktná fyzika, ktorá chcela skúmať zhruba ten istý predmet, ale inými metódami; určité obdobie mohli vedľa seba koexistovať

a zvädzať boj o prežitie, ale napokon musela filozofická fyzika kapitulovať, lebo nemohla jednoducho konkurovať úspechom, ktoré dosiahla moderná fyzika. Produktivita kvantitatívnych metód, vyvinutých nezávisle od filozofickej fyziky, je zrejme hlavným dôvodom zániku tejto oblasti. Nepopieram, že za vznikom modernej fyziky môže stáť jednotlivec alebo skupina, ktorá pôsobila v filozofii - nepopieram, že modernú fyziku mohli založiť filozofi; aby to však dokázali, museli potlačiť niektoré spôsoby filozofického myslenia, ktoré by im v tom bránili. Takže modernú fyziku mohli síce založiť filozofi (Galileiho aj Newtona môžeme aspoň do istej miery ešte pokladať za filozofov), ale nemohli ju vyťažiť z filozofie. Galileiho mohol inšpirovať neuspokojivý stav filozofickej fyziky v negatívnom smere tak, že sa chcel vyhnúť jej chybám, a preto začal hľadať inú metodologickú bázu pre fyziku. Fyzika, ktorá takto mohla vzniknúť, by mala evidentne málo spoločných koreňov s filozofickou fyzikou.

Nehovorím, že história sa odohrala presne takto; tento alebo podobný príbeh sa mi zdá omnoho pravdepodobnejší ako bájka o tom, ako sa jedného dňa z filozofickej fyziky stala moderná fyzika, vzor vedeckosti a exaktnosti na dlhé storočia.

Vynimočnosť vzniku modernej fyziky spočíva predovšetkým v tom, že sa vytvoril nový ideál - *ideál matematizovanej vedy*. Vedci začali v prírode vidieť geometrické útvary a keď Descartes ukázal, že medzi geometriou a aritmetikou je blízka príbuznosť, keďže každý geometrický obrazec sa dá jednoznačne opísať sériou čísel a jeho vlastnosti sa pomocou nich dajú vypočítať, vedci začali vidieť v prírode čísla (pravda, nie v mystickom pytagorejskom zmysle). To bol radikálne nový prístup, ktorý dovtedy nebol odskúšaný, a preto neprekvapuje, že kvantita aj kvalita nových výskumov narastla a ich úspešnosť a efektívnosť sa nepomerne zvýšila. Prírodzene, vedcom imponovala plodnosť novej metódy a bolo len otázkou času, kedy sa matematizácia stane skutočným ideálom, široko akceptovanou metódou a kedy sa objaví myšlienka budovať aj ostatné špeciálne vedné disciplíny v tomto duchu.

Matematizácia má niekoľko aspektov. Jedným z nich je využívanie výpočtov; druhým je tzv. *axiomatizácia*. Matematické teórie majú podobu axiomatických systémov, ktoré spočívajú v tom, že sa vyberie niekoľko fundamentálnych tvrdení, o ktorých pravdivosti sa nepochybuje a nedokazujú sa - ide o tzv. *axiómy* -, a stanovia sa odvodzovacie pravidlá, pomocou ktorých možno z týchto tvrdení odvodzovať ďalšie tvrdenia, tzv. *teorémy*. Pomocou odvodzovacích pravidiel možno z axióm (a už dokázaných teorém) *deduktívne* odvodiť všetky tvrdenia danej teórie, teda v konečnom dôsledku celú vednú disciplínu. Axiomatizácia umožňuje vybudovať daný vedný odbor ako deduktívnu disciplínu. Moderná fyzika, konkrétne Newtonova mechanika, bola prvá nematematická disciplína, ktorá si to odskúšala na vlastnej koži.

Aby som teda zhrnul odlišnosť filozofickej a modernej fyziky, treba v prvom rade poukázať na to, že moderná fyzika objavila užitočnosť matematiky a matematických postupov pre empirické skúmanie. Vzťahy medzi predmetmi a udalosťami v prírode sa pod vplyvom matematiky "transformovali" na vzťahy medzi číslami a geometrickými útvarmi, ktoré sa dajú jednoznačne kvantifikovať.¹ To malo, prírodzene, za následok iné štruktúrovanie a tematizovanie problematiky fyziky, takže v konečnom dôsledku môžeme konštatovať, že dochádza k určitému posunu medzi filozofickou a modernou

---

¹ História matematizácie prírody a dramatickej zmeny vo vedeckom výskume sa podrobne mapuje napríklad v práci [4].

fyzikou aj v tom, že moderná fyzika už jednoducho skúma "iný" svet ako filozofická fyzika (na túto vážnu filozofickú pôdu sa však nechcem pustiť, takže toto tvrdenie budem akceptovať bez ďalšieho argumentu, a teda len podmienene). A ukázalo sa, že tento "nový svet" je omnoho lepšie poznateľný ako "svet" filozofickej fyziky.

Túto zmenu, opakujem, nemohla uskutočniť filozofia, ale musela nastať pod vplyvom udalostí nachádzajúcich sa mimo sféry filozofického poznávania. Preto pokladám za veľké zjednodušenie hovoriť, že moderná fyzika vznikla osamostatnením sa od filozofie. Nie. Jedna fyzika si vydobyla významné postavenie v systéme poznávania, kým druhá fyzika zanikla, lebo jednoducho zastarala a nebola schopná zmysluplnej konkurencie.

4. Epistemologický obrat vo filozofii. Nechajme modernú fyziku pokojne vzniknúť a pozrime sa zatiaľ, v akej situácii sa v tom období nachádzala filozofia. Descartes (takisto významný matematik a fyzik) objavil subjekt, a tak navždy zmenil tvár filozofie. Do popredia sa dostala epistemológia a filozofia sa stala omnoho rafinovanejšia. Na najdôležitejšiu filozofickú otázku, ontologický problém "Čo existuje?", sa už nepokúšala dať priamu odpoveď, ale filozofi sa namiesto toho najprv sústreďovali na iné, epistemologické problémy "Čo môžem poznať?" a "Ako to môžem poznať?" Očakávalo sa, že keď si najprv urobíme jasnú predstavu o tom, aké sú naše poznávacie možnosti a dispozície, budeme si môcť utvoriť aj adekvátnejšiu, jasnejšiu a predovšetkým menej napadnuteľnú predstavu o tom, aká by mala byť naša ontológia. Najmä z metodologického hľadiska bol tento krok skutočne revolučný, lebo sa konečne uznala triviálna skutočnosť, že práve my, ľudia poznávajúci svet, v ktorom žijeme, musíme byť mierou našich teórií o svete; ide o *naše* teórie. Všimnime si, že epistemologické otázky sú na rozdiel od ontologických v prvej osobe. A subjektívny pohľad "odnikiaľ" je prekonaný a rozhodujúcim arbitrom poznania je práve poznávajúci subjekt. Ak prijmeme predpoklad, že aj ontológia predstavuje poznanie, konkrétne poznanie o tom, čo vo svete existuje, tak aj katalóg existujúcich entít bude už navždy poznamenaný epistemologickým prístupom: možno doň zaradiť len to, čo uzná subjekt, t. j. to, čo dokáže spoznať.

Na jednej strane, ako som povedal, je to zásluhný čin, ale na druhej strane je to zároveň zdroj nesmiernych ťažkostí, ktoré sa pokúšala prekonať celá novoveká filozofia. To, čo si subjekt bezprostredne uvedomuje, sú rozmanité zmyslové kvality, ktoré sú jeho reakciou na vonkajšie a vnútorné podnety - budem ich pre nedostatok dôvtipu nazývať *zmyslové vnemy*. Akékoľvek ďalšie druhy entít sa nachádzajú mimo bezprostredného dosahu poznávacích kapacít subjektu. Ak sa vôbec dajú spoznať, musí to byť možné len sprostredkovane, teda musíme nejako vedieť, ako ich máme "skonštruovať" z materiálu, ktorý máme priamo k dispozícii. Na to je potrebné stanoviť určité neproblematické korelácie medzi našimi zmyslovými vnemami a danými entitami iných druhov. Ako však máme spoznať tieto korelácie? Problém je dokonca ešte väčší; táto otázka totiž *predpokladá*, že vo svete sú aj iné entity okrem zmyslových vnemov (načo by sme sa potom pýtali na nejaké korelácie?). Takže ak máme vyjsť z privátnych vnemov, ktorými disponuje subjekt, vzniká problém, ako možno dokázať, že vo svete existuje omnoho väčšia rozmanitosť entít, ktoré majú inú povahu ako subjektívne vnemy. Vnemy sú mentálne, a preto neexistuje spôsob, ako na ich základe dokázať existenciu nementálnych entít. Jediná možnosť, ktorá zostáva, je *predpokladať* aj existenciu nejakej nementálnej entity, ktorá by sa mala dostatočne starostlivo vybrať, aby sa

prostredníctvom nej mohla zabezpečiť existencia aj ďalších druhov nesubjektívnych entít. V každom prípade však pôjde o predpoklad, ktorý nemožno nijako zdôvodniť, lebo človek nemôže o žiadnej nementálnej entite vyhlásiť, že pokiaľ ide o jej existenciu, nemá žiadne pochybnosti. Aby som parafrázoval známy výrok, mohol by som povedať, že hranice subjektu sú hranicami istoty.

Novoveká filozofia sa teda dostala do zaujímavej pozície: na jednej strane nemožno poprieť, že objav subjektu a uznanie perspektívovosti nášho poznania sveta je správny metodologický krok bez ktorého by sme sa naďalej topili v špekuláciách, ale na druhej strane sa zdá, že tým sa celý príbeh nemôže skončiť - chýba totiž happyend v podobe odstránenia radikálnych subjektivistických dôsledkov tohto kroku, ktoré sa však nedajú prekonať z pozície samého subjektu. Vzniká dilema: buď sa zbavíme subjektivistickej hrozby, ale zároveň sa budeme musieť vzdať nášho pojmu istoty poznania, pre ktorý to všetko vzniklo, keďže objav subjektu mal raz a navždy z filozofie odstrániť špekulácie a nahradiť ich overiteľnými koncepciami - ako sme totiž videli, tejto hrozby sa zbavíme len vtedy, keď budeme predpokladať nejakú nesubjektívnu (a preto neistú) entitu, a to znamená návrat do predkateziánskej éry; alebo vynaložíme maximálne úsilie na zachovanie istoty poznania, ale potom si musíme položiť otázku "O istotu akého poznania ide?" Odpoveď znie, že ide o istotu poznania nášho vnútorného sveta, čo je pre veľkú časť vedy v skutočnosti nezaujímavé a irelevantné. Dejiny novovekej filozofie sú sériou pokusov, ako zosúladiť tieto dve tendencie a prekonať dilemu: eliminovať subjektivizmus, ale zachovať epistemologické východiská.

Vo všeobecnosti existujú dve kategórie filozofov. Jedni sa pokúšali prekonať subjektivizmus tým, že akceptovali existenciu aj niečoho objektívneho a od subjektu nezávislého. Zároveň sa pokúšali prísť s takou entitou, ktorá by sa nedala spochybníť. Oblúbeným favoritom býval Boh (Descartes). Táto voľba však trpí určitými nedostatkami: predpokladá totiž, že dokážeme odlišiť Boha, objektívne existujúcu entitu, od idey Boha, t. j. subjektívnej entity.² Lenže z pohľadu subjektu, ktorý všetko filtruje cez závoj ideí, možno tento predpoklad pokladať za neodôvodnený - všetko, čo my dokážeme akceptovať, bude len ideou Boha, a nie Boh sám. Možno však nájsť aj profánnejšie alternatívy. Kant sa napríklad pokúšal ukázať, že ak existuje niečo, čo možno pokladať za poznanie, a zároveň poznanie netvorí len samotné subjektívne vnemy, ale musí existovať aj niečo všeobecnejšie, čo by mohlo zoskupiť určité vnemy, a tak ich odlišiť od ostatných, potom musí existovať aj niečo viac, nielen vnemy - musia jestvovať aj objektívne kategórie, pod ktoré sa jednotlivé vnemy subsumujú. Pravda, opäť tu narážame na problém: ako ja, subjektívna bytosť, môžem mať istotu, že pojmy sú objektívne, že sú prístupné aj ostatným myslím, o ktorých navyše nemám nijakú zaručenú evidenciu? Dokážem pojem odlišiť od svojich ideí pojmov? Druhá skupina filozofov (najmä britskí empiricisti) rezignovala a akceptovala dôsledok, že istotu môžeme nadobudnúť len vo sfére subjektívnych vnemov, pričom každý krok mimo tejto domény je

---

² Jeden z Descartových argumentov v prospech božej existencie vychádza zo zamlčaného predpokladu, že našim ideám, t. j. *de facto* mentálnym entitám, zodpovedá niečo vo svete mimo nás. Tento predpoklad je netriviálny, lebo sám vyžaduje dôkaz, a navyše je problematický, keďže cenu dôkazu existencie Boha značne znižuje: ak sa totiž pomocou tohto dôkazu malo ďalej dokázať, že existuje objektívny svet mimo poznávajúceho subjektu, tak sme urobili fatálnu chybu, lebo existenciu tohto sveta sme už umiestnili medzi premisy dôkazu existencie Boha.

iba špekulatívny a v žiadnom prípade ho nemožno podporiť spoločným zdôvodnením. Z hľadiska poznávania je tento krok poctivý, ale značne defetistický.

Celková intelektuálna situácia sa môže zdať značne rozpoltená. Nemožno pochybovať o tom, že vznikom modernej fyziky sa jasnejšie ako kedykoľvek predtým narysovali hranice medzi filozofiou a vedou. Ďalší vývoj vedy a filozofie sa už niesol v znamení postupného, ale nezvratného vzdialovania sa jednej disciplíny od druhej; začali sa otvárať medzi nimi povestné nožnice. Aby som postavil filozofiu v tomto kontexte vykreslil podľa možnosti čo najpesimistickejšie, zdôrazňujem, že na jednej strane sa filozofia dostala do subjektivistickéj pasce, vďaka ktorej aj najmenší krok mimo oblasť subjektívnych vnemov bol nesmierne náročný, ba dokonca nemožný, a na druhej strane máme dynamickú a rýchlo sa rozvíjajúcu fyzikálnu vedu, ktorá dosahovala nevidaný rozmach práve v poznávaní objektívneho sveta a jeho zákonov. Fyzika nepotrebovala zdôvodňovať objektivitu svojho poznania, t. j. skutočnosť, že poznáva objektívny svet. Navyše správnosť a veľká pravdepodobnosť pravdivosti fyzikálneho postupu sa neustále potvrdzovala v praxi a neskôr vo výraznom technologickom pokroku. Teda bez toho, aby fyzika zdôvodnila správnosť svojho postupu, fungoval naozaj pozoruhodne.

5. Nová úloha pre filozofiu. Vznikom modernej fyziky filozofia stratila omnoho viac než pri vzniku inej vednej disciplíny. V dobách pred Galileim a Newtonom filozofia predstavovala jeden z najvýznamnejších zdrojov poznatkov (ďalšími rovnako významnými boli matematika a astronómia, ale všetky ostatné disciplíny boli v pozadí). Bolo to zrejme v tomto karteziánskom období, nesmierne dôležitom pre ďalší osud filozofie, keď sa začala rúcať predstava o filozofii ako *zdroji* poznania. Predstavy o úlohe filozofie v systéme poznávania sa začali radikálne meniť a vyústili do (na prvý pohľad) pomerne skepticky naladenej tézy, že filozofia sa v skutočnosti nepodieľa na kumulovaní poznatkov o svete, ale sa v prvom rade musí zaoberať otázkami, ktoré kumuláciu poznatkov musia predchádzať. Filozofia teda hovorí o možnostiach a hraniciach poznania, vymedzuje pieskovisko, na ktorom sa majú hrať jednotlivé špeciálnovedné disciplíny, a má ambíciu stanoviť aj pravidlá tejto hry; nemôže však už byť plnohodnotným hráčom na tomto poli. Ťažko povedať, či filozofia touto transformáciou získala alebo stratila. V každom prípade sa jej kompetencie zmenili a začala sa ceniť pre iné prednosti.

Nemožno síce poprieť, že z času na čas sa filozofia pociťuje z hľadiska poznávania ako príťaž, lebo jasným a testovateľným tvrdeniam špeciálnovedných disciplín kontruje vágnymi a abstraktnými metafyzickými tvrdeniami, ktoré majú malú výpovednú a explanačnú hodnotu. Nemožno sa preto čudovať, že sem-tam sa vynoria myšlienkové smery, ktoré volajú po definitívnom vyobcovaní filozofie zo sústavy poznávania. Posledné a zrejme najagilnejšie hnutie s týmto cieľom vzniklo neďaleko, vo Viedni, v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Osud novopozitivismu Viedenského krúžku však na druhej strane ukazuje, že niektoré idey majú omnoho tuhší koreň. Filozofia prežila (síce opäť čiastočne zmenená), ale novopozitivismus pomaly prešiel do histórie. Nech je to však akokoľvek, filozofiu si cenili aj mnohí z tých, ktorí na druhej strane vehementne obhajovali vedeckosť. Nevnímali ju ako nechceného hosťa, čo možno ilustrovať pekným citátom z Bertranda Russella, jedného z najprominentnejších obhajcov vedeckého poznania, aký sa našiel v uplynulom storočí:

"... domnievam sa, že jediný rozdiel medzi vedou a filozofiou spočíva v tom, že vedu viac lebo menej viete, ale filozofiu neviete. Filozofia je tá časť vedy, o ktorej ľudia doteraz majú názory, ale nič o nej nevedia. Takže každý pokrok v poznaní okráda filozofiu o nejaké problémy, ktoré jej prv patrili. Ak matematická logika obsahuje nejakú pravdu, ak má nejakú hodnotu, potom mnohé problémy, ktoré patrili do filozofie, sa stanú problémami vedy. Hneď, ako sa stanú riešiteľnými, veľkú časť filozofických myslí prestanú zaujímať, lebo mnohých ľudí filozofia priťahuje preto, že umožňuje slobodne špekulovať a pohrávať sa s hypotézami. Môžete premýšľať o rôznych veciach, ktoré *môžu* byť pravdivé, čo bude veľmi hodnotné cvičenie, pokiaľ neobjavíte, čo je pravdivé. Keď však objavíte, čo je pravdivé, celá užitočná hra domnievok sa uzavrie a tejto oblasti sa vzdáte v prospech inej. Filozof má dobrodružné sklony a rád sa zdržiava v oblasti, v ktorej sa ešte vyskytujú neistoty... Je pravda, že keď sa nejaká problematika preniesie z filozofie do vedy, stane sa nezaujímavou pre veľmi dôležitý a užitočný typ myslenia." ([1], 435-436)

Na rozdiel od novopozitivismu Russell sa nedomnieval, že keď budeme z filozofie pomaly odstraňovať jednotlivé otázky tak, že ich budeme formulovať v exaktnej podobe, napokon sa nám podarí filozofiu celkom "vyprázdniť". Ako naznačuje citát, vždy sa nájde sféra, v ktorej sa môže filozofický druh myslenia uplatniť.

Myslím, že muselo ísť o šťastnú náhodu, že v období, keď sa konštituovala moderná fyzika, nastával epistemologický obrat vo filozofii. Epistemológia mohla zaplniť prázdne miesto, ktoré vzniklo elimináciou filozofickej fyziky zo systému poznania. A navyše významne pomohla pri novej orientácii filozofie, ktorú som práve načrtol: namiesto vedy o svete, ktorej úlohou je získavanie poznatkov, sa filozofia stala "vedou" o poznaní sveta a začala skúmať metódy, pravidlá a možnosti nášho poznávania sveta. Táto zmena je nesmierne významná, ale aj radikálna. Hoci sa epistemologický obrat vo filozofii zvyčajne neprezentuje v tomto svetle, podľa mňa umožnil filozofii prežiť v konkurencii.

Filozofia zmenila svoj status, ale zároveň - čo je pre ňu menej pozitívne - prestala byť príkladom toho, čo je vedecké a racionálne. Je to celkom pochopiteľné, lebo prestala byť vedou a vznik modernej fyziky s rozsiahlym využívaním matematického aparátu nalinkoval nové pravidlá a kritériá vedeckosti. Pohľad na svet sa zmatematizoval: svet sa dal reprezentovať sústavou rovníc, takže skúmanie sveta bolo v skutočnosti riešením rovníc. To znamená aj celkovú zmenu pravidiel exaktnosti; za exaktné sa odteraz budú považovať také vedné disciplíny, ktoré dokážu využívať vo svojom skúmaní matematické rovnice, a ostatné disciplíny, ktoré tento cieľ ešte nedosiahli, sa budú zo všetkých síl snažiť dosiahnuť ho. Ved' predsa ide o to, aby sa naplnili požiadavky exaktnosti a rigidnosti, ktoré pred celú vedu postavila nová fyzika. Vedné disciplíny sa začali deliť na "tvrdé" a "mäkké" podľa toho, či ich predmet umožňuje matematizáciu a axiomatizáciu, alebo neumožňuje. Netreba sa čudovať, že prirodzeným reprezentantom "tvrdých" vied je práve moderná fyzika. Nachádzanie sprostredkujúcich disciplín lepšie umožňuje ďalším vedám, aby sa priblížili tomuto ideálu. Medzi fyzikou a chémiou je fyzikálna chémia, medzi chémiou a biológiou je biochémia; pokus o prechod medzi biológiou a sociológiou zase predstavuje sociobiológia atď. - možno vybudovať celú hierarchiu vedných disciplín. Takto by azda bolo možné preniesť určitú mieru matematiky aj do "mäkkých" vied tým, že sa najprv preniesie do sprostredkujúcej disciplíny. V tom v podstate spočíval ideál jednotnej vedy, s ktorým prišla

novopozitivistická filozofia, ktorá takto chcela nájsť princípy redukcie všetkých vied, "tvrdých" aj "mäkkých", na fyziku.³

Aby som však príliš neodbočil, vrátim sa k téme. Fyzika sa teda stala prirodzeným vodcom poznania a z tohto postu zosadila filozofiu; takisto sa stala prirodzeným kritériom vedeckosti, čo takisto pôvodne patrilo filozofii. Tieto dva aspekty sú spolu tesne spojené. Filozofia sa však nevzdávala svojich pozícií bez boja. Jej reakciou bolo obsadenie dôležitého strategického miesta. Spolu s epistemologickým obratom dochádza k tomu, že filozofia sa stáva disciplínou, ktorej úlohou je zdôvodniť ten-ktorý druh poznania. Vznikajú tak rôzne metadisciplíny, napríklad filozofia matematiky alebo filozofia fyziky. Filozofia matematiky zdôvodňuje možnosti matematického poznania, ukazuje, ako je matematika možná, atď.; filozofia fyziky sa o to isté pokúša v prípade fyzikálneho poznania. Tu sa filozofia ukázala dostatočne užitočná. Túto kapitolu vývinu filozofie som však už načrtnol. V úsilí nájsť základy istého a nespochybniteľného poznania si filozofia pripravila najkratšiu cestu k radikálnemu subjektivismu.

Vzniká tak hrozba, že filozofia stratí pole pôsobnosti, ktoré si s dobrými úmyslami privlastnila. Hrozí totiž, že keď bude vedám predkladať víziu radikálne subjektivistického poznania, tak ju prestanú brať vážne. Veda predsa skúma skutočný svet, a nie svet predstáv a vnemov nejakej solipsistickej bytosti! Filozofia by sa tak pripravila o lukratívnu objednávku zdôvodniť možnosť vedeckého poznania a navyše by stratila aj posledné kontakty s poznáním. Bolo teda životne dôležité nájsť cestu zo subjektivistickéh pasce. Naznačil som, že sa jej možno vyhnúť len tak, že okrem sveta mentálnych zážitkov a subjektívnych vnemov budeme akceptovať aj niečo iné, čo nie je redukovateľné na subjektívne entity. Aby som trochu predbehol, narýsujem výsledok. Riešenie tohto problému bolo prozaicky jednoduché: jazyk. Potrebnú intersubjektivitu poznania zabezpečuje jazyk, v ktorom poznanie vyjadrujeme. To je už počiatok tzv. *jazykového obratu* a vzniku analytickej filozofie. Netreba sa preto čudovať, že spomenutým metadisciplínami, napríklad filozofii matematiky alebo filozofii fyziky, sa ďalej dobre darilo v prostredí analytickej filozofie a takmer celkom vymizli z ostatnej filozofie. Analytická filozofia totiž ponúkla pomerne atraktívny projekt: analýzou jazyka tej-ktorej vednej disciplíny chcela nájsť zdôvodnenie daného vedeckého poznania. A to už je projekt, ktorý obsahuje aj čitateľnú metodológiu, čím sa stáva transparentným a aj vedecky relevantným. Objavenie jazyka však nebolo jednoduchou a samozrejmovou záležitosťou, ale predchádzal ho iný významný obrat vo vývoji poznania, vznik modernej logiky.

6. Moderná logika. Logika vznikla ako súčasť filozofie a v podstate až do súčasnosti je s ňou pomerne úzko prepojená, hoci čiastočne patrí aj do matematiky. Dôvod, prečo je logika pre filozofiu životne dôležitá, je veľmi jednoduchý. Jediný spôsob, ako môže filozof obrániť svoje tvrdenie, je dobrý argument. Ak ho majú iní brať vážne, musí ukázať, že jeho tvrdenie je pravdivé, lebo sú pravdivé tie a tie vety. Vo fyzike môžeme

³ Je síce pravda, že napríklad v ekonómii, sociológii atď. sa matematika uplatňuje, ale tu treba povedať, že na celkom inom poli. Matematika slúži na výpočty v oblasti *aplikácie* tej-ktorej ekonomickej, sociologickej atď. teórie, nie na formuláciu teórie samej - a práve o to by malo pri matematizácii ísť: matematiku treba uplatňovať už pri formulácii teórie, nie až pri aplikáciách. Keby sa podarilo matematiku preniesť už do teórie samej, rozdiel medzi "tvrdými" a "mäkkými" vedami by sa do značnej miery znejasnil, ba dokonca by sa možno stratil.

využiť aj iné možnosti: môžeme sa napríklad odvolať na určité pozorovania a experimenty. Nič podobné vo filozofii neprichádza do úvahy. Filozofické tvrdenie sa nedá podporiť pozorovaním, ale filozof musí akceptovať, že jediné, čo má k dispozícii, je dobrý a nepriestrelný argument v prospech daného tvrdenia. Ako sa vo vede kladie dôraz na opakovateľnosť experimentov, čím sa demonštruje ich verejný, nesubjektívny charakter, vo filozofii treba dbať na to, aby sa jednotlivé kroky argumentu vytvárali pomocou jasne stanovených a akceptovaných postupov, aby ho mohli prejsť aj iní ľudia, a tak posúdiť jeho platnosť. Skúmaním pravidiel a princípov platnej argumentácie sa zaoberá logika.

Aristotelova sylogistika dlhú dobu predstavovala jediný nástroj analýzy argumentácie. Je však dobre známe, že sylogistika je pomerne úzko koncipovaná a navyše stelesňuje aj závažnú a netriviálnu metafyzickú doktrínu, takže prejudikuje, ako má metafyzika vyzerieť. Každý výrok sa podľa sylogistiky dá prepísať na výrok subjekt-predikátovej formy, t. j. výrok s jedným subjektovým výrazom (ktorý sa v prípade singulárnych výrokov vzťahuje na individuum) a jedným predikátovým výrazom, ktorý objektu identifikovanému subjektovým výrazom pripisuje nejakú vlastnosť. Toto členenie výrokov jasne napovedá, ako má vyzerieť metafyzika: musí rozlišovať individua, ktoré sú substrátmi pre vlastnosti, a vlastnosti samé. Od substrátu pre vlastnosti nie je ďaleko k aristotelesovskej prvej podstate, substancii, a k predstave, že to, čo je substrátom, môže existovať bez toho, aby stelesňovalo nejakú vlastnosť. To všetko sú závažné metafyzické tvrdenia, vďaka ktorým sa sylogistika ukázala ako nevyhovujúca pre nezaujaté skúmanie.⁴

Spomedzi mnohých pozitívnych dôsledkov vzniku modernej logiky spomeniem aspoň dva. Po prvé, ukázalo sa, že nemá nijaké hlbšie opodstatnenie (azda okrem pochýbných metafyzických dôvodov) povyšovať jeden druh predikátov nad ostatné druhy. Sylogistika preferovala unárne predikáty (označujúce vlastnosti), ale moderná logika nemá žiadne problémy s predikátmi akejkolvek árnosti; neexistujú nijaké apriórne dôvody, prečo by vo svete mali mať lepšie postavenie vlastnosti (unárne vzťahy) pred binárnymi vzťahmi alebo vzťahmi inej árnosti alebo prečo by sme mali preferovať napríklad binárne vzťahy pred vlastnosťami. Logika je apriórna, a preto žiadne metafyzické ani ostatné predsudky nemôžu určovať jej podobu. Po druhé, moderná logika je formálna, čo okrem iného znamená (v prípade predikátovej logiky), že namiesto ontologicky zaväzujúcich vlastných mien (konštánt) predmetov môže používať kvantifikované premenné, ktoré síce majú určitý obor premennosti, ale pre logiku je irelevantné, ktoré entity (ak vôbec nejaké) do tohto oboru patria. Inými slovami, ontologický záväzok modernej logiky je nulový. Sylogistika sa na druhej strane zaväzuje k existencii podstat a vlastností.

Moderná logika sa formovala predovšetkým v rukách Bolzana, Boola, De Morgana, Fregeho, Peana a Russella (oficiálnym zrodením je publikovanie Fregeho práce *Be-griffsschrift* v roku 1879), z ktorých viacerí boli zároveň aj filozofmi. Nevieť posúdiť, do akej miery v tom zase mám vidieť šťastnú náhodu, ale práve títo ľudia sú zároveň

⁴ Ťažko povedať, čo bolo skôr: či sa metafyzická doktrína o substancii a atribútoch objavila ako dôsledok tézy, že všetky výroky majú v skutočnosti subjekt-predikátovú formu, alebo či je táto logická téza dôsledkom základnej ontologickej dištinkcie medzi substanciou a atribútom. Jedna aj druhá alternatíva sú rovnako pravdepodobné. Táto neistota iba podvrdzuje skutočnosť, že medzi touto logikou a metafyzikou je tesný vzťah.

zakladateľmi analytickej filozofie. Práca na formálnej logike (prípadne matematike) ich mnohému naučila, čo vedeli ďalej využiť vo filozofii. V rukách mali veľmi silný nástroj na posudzovanie argumentácie, takže v jednotlivých filozofických doktrínach videli omnoho viac chýb ako iní filozofi. Ako príklad spomeniem len Russellovu brilantnú kritiku monistickej filozofie, čo bola špecifická odroda britského novohegelovstva.⁵ Dôsledkom monizmu, ako argumentuje Russell, je existencia práve jednej entity, akéhosi celku bytia. K tomuto záveru monisti dospeli apriórnu argumentáciou. Russell však tvrdí, že počet predmetov vo svete je empirická záležitosť, ku ktorej sa nemožno dopracovať žiadnou apriórnu špekuláciou. Atomizmus, doktrína hlásajúca existenciu viacerých vecí, je podľa Russella omnoho koreknejšia, lebo neprejudikuje, *koľko* vecí má existovať; s atomizmom je dokonca zlučiteľné aj tvrdenie, že existuje jedna vec, pokiaľ je to výsledok empirického skúmania. V každom prípade sa na základe filozofickej a logickej analýzy nemôžeme dopracovať k nijakému špecifickému číslu.

Logika sa týka jazyka a pravidiel, ako prostredníctvom jazyka argumentovať. Russell aj ďalší videli, ako sa zneužívaním jazyka a jeho argumentačných možností dá dospieť k najrozmanitejším a protirečivým filozofiám. Preto je namiesto veľká opatrnosť. V jazyku môžeme predložiť len nepreberné množstvo alternatív; tú správnu však už musí vybrať nezávislé (empirické) skúmanie, nie filozofia. Nemôžem si odpustiť ďalší citát: "Namiesto toho, aby logika ako predtým bola prekážkou možností, stala sa veľkým osloboditeľom predstavivosti, keďže prezentuje nespočetné množstvo alternatív, ktoré sú neprístupné povrchnému zdravému rozumu, pričom ponecháva na skúsenosť, aby rozhodla - tam, kde je rozhodnutie možné - medzi mnohými svetmi, ktoré nám ponúka logika." ([3], 86)

7. Obrat k jazyku. V každom prípade, keďže zakladatelia modernej logiky sa tak podrobne venovali niektorým aspektom jazyka, dokázali svoje závery využiť vo filozofii a preniesli skúmanie jazyka aj do filozofie. Jazyk je výborný nástroj na prekonanie subjektivistického hrozby, ktorá visela nad filozofiou od Descartových čias. Najvýznamnejšie filozofické úspechy Bolzana a Fregeho sa spájajú s ich dôsledným odlíšením subjektívnej sféry predstáv a mentálneho sveta na jednej strane od objektívneho a (čo je dôležitejšie) intersubjektívneho sveta obsahov jazykových výrazov. Jazyk je objektívny nástroj, existenčne nezávislý od konkrétneho subjektu; skrátka, je *verejný*. Ako neskôr ukázal Wittgenstein, konštatovanie o verejnej povahe jazyka nie je nič svojvoľné, nič, čo by sa dalo "uzákoniť" prijatím nejakej konvencie. Jazyk podľa Wittgensteina musí byť verejný, lebo v opačnom prípade nebude jazykom. Prívátny jazyk neexistuje.

Je zaujímavé, že tento druh argumentácie funguje v prípade jazyka, hoci nefungoval v prípade Boha alebo (kantovských) pojmov. Descartovi môžeme vyčítať, že subjektivismu sa nevyhneme postulovaním žiadneho Boha, lebo ho neodlíšime od privátnej predstavy Boha; analogicky pojmy u Kanta nevieme odlišiť od súkromných predstáv pojmov. Prečo je jazyk výnimkou? Dôvod je pomerne jednoduchý, ale v tejto stati ho môžem len povrchno načrtnúť. Pojem Boha alebo pojmu si totiž dokáže vytvoriť aj solipsistická bytosť, ale pojem jazyka si vytvoriť nevie. Každý jazyk je vymedzený svojím slovníkom jednoduchých výrazov, sémantickou interpretáciou, ktorá týmto jednoduchým výrazom priradzuje význam syntaktickými formačnými pravidlami, na základe

---

⁵Russell uvádza mnoho argumentov vo viacerých prácach; pozri napríklad [1] a [2].

ktorých možno tvoriť z týchto jednoduchých výrazov zložené výrazy, a sémantickými pravidlami, ktoré ukazujú, ako z významu jednoduchých výrazov dostať význam zloženého výrazu pozostávajúceho z daných jednoduchých výrazov. Wittgenstein argumentuje, že kameň úrazu spočíva práve v týchto pravidlách. Existenciu privátneho jazyka totiž nemôžeme konzistentne pripustiť, lebo by sme nevedeli stanoviť jeho formálne pravidlá - to, čo by sme pokladali za pravidlá, by boli len predstavy pravidiel ([5], 125), a to *nie sú* pravidlá, takže jazyk by sme takto nemohli vybudovať. Faktom však je, že jazyk existuje, teda ten jazyk, ktorý poznáme, nemôže byť privátny, ale musí byť verejný.

Keď vyjdeme z dobre zdôvodneného predpokladu, že existuje verejný jazyk, ktorý je nástrojom poznania a argumentácie, oblúkom sa vyhneme subjektivistickej pasci, takže filozofické skúmanie postavíme na pevnú zem. Hoci tvrdenie o verejnej povahe jazyka znie až banálne, vo svetle problémov, na ktoré filozofia permanentne narážala, nie je až také triviálne. Ak je jazyk verejný, musí byť intersubjektívny, teda používanie jazyka na úspešnú komunikáciu a dosahovanie rôznych cieľov demonštruje, že aj ostatní ľudia ním disponujú. Táto skutočnosť má niektoré netriviálne dôsledky. Predovšetkým, verejný charakter jazyka je dôkazom existencie iných myslí. To, čomu Descartes venoval toľko intelektuálneho úsilia, sa ľahko dá dokázať jednoduchým odvodením z nášho predpokladu o verejnosti jazyka. Keby iní ľudia neexistovali, neexistoval by ani verejný jazyk. Jazyk ďalej mohol nahradiť pôvodný pomer medzi epistemológiou a ontológiou takto: ak epistemológ tvrdí, že existuje len to, čo môžem poznať (keďže nič iné pre mňa nie je prístupné), obhajca jazykového prístupu môže povedať, že existuje len to, čo môžem označiť nejakým výrazom. Ako sú pre našu ontológiu irelevantné entity, ktoré nedokážeme poznať, tak sú pre ňu irelevantné aj entity, ktoré nedokážeme označiť výrazom. Za tým stojí hypotetický predpoklad, že keby existovalo aj niečo iné, mohol by som zaviesť výraz, ktorým by som to mohol označiť, prípadne by som mohol z výrazov, ktoré už jazyk obsahuje, utvoriť zložený opisný zvrät, ktorým by som danú vec opísal, a tak vyčlenil. Podobne ako v predchádzajúcom prípade to, čo nemôžem označiť výrazom, nemôžem opísať, lebo je to pre mňa neprístupné (keďže to nedokážem konceptuálne uchopiť).

8. Záver. Je zarážajúce, že jazyk bol počas celého vývinu filozofie k dispozícii, ale nikto mu neprikladal nijaký zvláštny význam. Pozornosť naň obrátila moderná logika, ktorá skúma čisté jazykové štruktúry bez akýchkoľvek ďalších predpokladov, bez akýchkoľvek metafyzických nánosov. Výsledky, ktoré takto dosahuje, sú nesmierne užitočné aj pre filozofickú argumentáciu, ktorá takto dostáva pevný rámec. V tomto zmysle sa odvážim povedať, že moderná logika bola pre filozofiu tým, čím bola matematika pre modernú fyziku.

Moderná fyzika najprv odštartovala revolúciu vo filozofii s tým, že jej odobrala jednu z prominentných tém; vzápätí ju donútila vzdať sa svojich nárokov na poznanie a zmeniť svoju orientáciu (pokiaľ, pravda, filozofia nechcela tvrdohlavo a špekulatívne riešiť otázky, ktoré prevzala nová fyzika - v takom prípade by však s najväčšou pravdepodobnosťou zanikla, lebo by nedokázala odolať tvrdej konkurencii). Zároveň však moderná fyzika postavila pred filozofiu zásadnú otázku: Ako je možné vedecké poznanie? Modernú fyziku som nazval šedou eminenciou v pozadí; skutočne sa mi zdá, že vznik modernej fyziky bol tým správnym spúšťacím mechanizmom, ktorý napokon

viedol k etablovaní analytickej filozofie. Moderná logika tu síce tiež zohrala významnú úlohu, ale iba historické súvislosti, v ktorých sa filozofia hľadala potom, čo musela radikálne zmeniť svoje zameranie, viedli napokon k tomu, že sa logika stala pre filozofiu užitočnejšia. Pomocou nej sa totiž začali čítať perspektívnejšie odpovede na uvedenú otázku a podobné problémy. Nerobím si však zbytočnú nádej, že po jazykovom obrate sa filozofia môže stať obhajcom vedeckosti a racionálnosti, teda že by mohla dostať späť to, čo jej vzala moderná fyzika. To nie je možné, lebo filozofia už funguje v celkom inom historickom kontexte.

LITERATÚRA

- [1] RUSSELL, B.: "Filozofia logického atomizmu." Preložil M. Zouhar. In: *Organon F 7*, 2000, č. 1, 42-63; č. 2, 2000, 156-175; č. 3, 2000, 281-301; č. 4, 2000, s. 416-436.
- [2] RUSSELL, B.: "The Monistic Theory of Truth." In: *Philosophical Essays*. London 1966, s. 131-146.
- [3] RUSSELL, B.: *The Problems of Philosophy*. Oxford 1980.
- [4] VOPĚNKA, P.: *Geometrizatione reálného světa*. Praha 1995.
- [5] WITTGENSTEIN, L.: *Filozofické skúmania*. Preložil F. Novosád. Bratislava 1979.

Marián Zouhar

Katedra logiky a metodológie vied FiF UK

Šafárikovo nám. 6

818 01 Bratislava

SR

E-mail: klmv@fphil.uniba.sk